

Müjdə ver, ikrah oyatma. Asanlaşdır, çətinləşdirmə.

Kitabın sahibi: _____

Oxu tarixi: _____

PEYĞƏMBƏRİN DAVRANIŞ METODLARI

MÜRTƏZA MÜTƏHHƏRİ

Fars dilindən tərcümə:

Ağabala Mehdiyev



Redaktor: Vüsal HÜSEYNZADƏ
Korrektor: Turac ELДАРQIZI
Tərtibatçı: Zülfü XƏLİLOV
Cildin dizayneri: Kənan NƏSİBOV

مرتضى مطهري
سیری در سیره نبوی

Mürtəza Mütəhhəri
PEYĞƏMBƏRİN DAVRANIŞ METODLARI

Bakı, “İrşad” Nəşriyyatı – 2025, 248 səh.

© Sədra Nəşriyyatı / 1985

© Parlaq İmzalar MMC / 2025

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri və yayımlanması qadağandır.

DQJDK-nin 14.01.2022 tarixli DK-1249/Ş
saylı məktubu ilə nəşrinə razılıq verilmişdir.

İrşad Nəşriyyatı | 39
Mürtəza Mütəhhəri | 11



İRŞAD – Parlaq İmzalar MMC-yə məxsus markadır.

www.parlaqimzalar.az
irshad@parlaqimzalar.az
facebook.com/irshadkitab
instagram.com/irshadkitab
0559697259 / 0559897259

Mətbəə: “AVE PRINT” MMC
YANVAR / 2025

Mündəricat

Ön söz.....	9
Giriş	
Üçölçülü dəvətlər.....	17
İslami dalğa.....	25

I Fəsil

Peyğəmbərin davranışı

Müqəddimə.....	33
“Davranış” sözünün mənası və onun növləri.....	38
Həzrət Peyğəmbərin kəlamının dərinliyi.....	40
Həzrət Peyğəmbərin davranışının dərinliyi.....	43
“Sirət” sözünün mənası.....	46
Metodologiya.....	46
Müxtəlif davranış üsulları.....	50
Müsibətlərin yad edilməsinin fəlsəfəsi.....	54
Sabit əməli məntiq.....	57
Məntiqin bölgüsü.....	58
Əməldə sabit məntiqə malik olmaq.....	58
Din tələbəsi və namazda iqtida.....	60
Bu nəzəriyyəni pozan tarixi nümunələr.....	60
Əli.....	61
Salman.....	62
Əbuzər.....	63

Həzrət Peyğəmbər.....	64
Şeyx Ənsari.....	65
Argument və şeir.....	66
Zahidliyin tərfi.....	70
Metodologiya.....	71
Günlərin düşərli və nəhs olması.....	72
Davranış və əxlaqın nisbi olması.....	77
Əxlaq nisbidirmi?.....	78
Şiəlikdə məsullar dövrü	79
Qeyri-məqbul üsullar.....	79
a) Xəyanət üsulu.....	79
b) Həddi aşmaq metodu.....	82
c) Zülmə boyun əymək və mərhəmət diləmək.....	83
Qüdrət və güc tətbiq etmək metodları.....	84
Sadə həyat tərzı və təhdiddən çəkinmək.....	87
Həzrət Əlinin izahı.....	90
Makedoniyalı İsgəndər və Diogen	93
Vasitədən istifadə qaydası.....	101
Dinə zidd vasitədən istifadə etmək.....	102
Hədis uydurmaq.....	103
Qurandakı əhvalatlar həqiqət deyil?.....	105
İki əsassız söz.....	107
Bidət və yenilik.....	108
Əbu Hüreyrə və soğansatan.....	111
Əli və vasitədən istifadə.....	113
Həzrət Peyğəmbər və vasitədən istifadə.....	114
Nadanlıqdan dinin xeyrinə istifadə etmək.....	115
Peyğəmbərin övladının	
dünyadan köçməsi və günəş tutulması.....	117
Haqq məqsəd üçün haqq vasitə.....	119
Əlinin nümunəvi rəftarı.....	120

Əmr As və vasitədən istifadə.....	121
İmam Hüseyn və vasitədən istifadə.....	123
Həzrət Davudun hekayəti.....	126
Əsl həqiqət.....	128
Qeyd edilən hekayətin yaranma səbəbi.....	131
Cavab.....	136
Qüreyş kafirlərinin mallarının mənimsənilməsi.....	138
Hacı Mirzə Hüseyn Nurinin sözü.....	143
Təbliğatın dəyəri və təbliğatçının şərtləri.....	149
Həzrət Musanın Allahdan istəkləri.....	149
Quranın həzrət Peyğəmbərə müraciəti.....	151
Ağır söz.....	153
Təbliğatın dəyəri.....	154
İlahi mesajın ağıl və düşüncəyə çatdırılması.....	157
Qəlbə çatdırma.....	160
İbn Sina ilə Bəhmənyarın əhvalatı.....	162
İlahi ismarışın açıq-aydın çatdırılması.....	164
“Nush” və ya sözün saflığı.....	166
Təkəllüfdən çəkinmək.....	167
Təbliğat metodu.....	171
Müjdə vermək və xəbərdarlıq etmək.....	172
İkrah yaratmaq.....	173
Ruhun incəliyi.....	177
Müsəlman və onun xaçpərəst qonşusu.....	178
Məzəmmətin çoxluğu.....	180
Güzəştə gedən asan din.....	181
Allah qorxusu.....	183
Xatırlama.....	186
İman məcburiyyətlə yaranan bir şey deyil.....	188
Peyğəmbərin davranışı və İslamın sürətlə yayılması.....	194

Şəxsi məsələlərdə mülayimlik,	
prinsipial məsələlərdə dönməzlik.....	197
Məsləhətləşmək.....	203
Dəvət və təbliğatda sərtlikdən çəkinmək.....	205
Xədicənin var-dövləti və Əlinin qılıncı.....	206
Tövhidin müdafiəsi.....	209
Etiquad azadlığı.....	211
Əli və həzrət Fatimənin dünyadan köçməsi.....	215

II Fəsil

Əlavələr

Həzrət Peyğəmbərin həyat tarixi	
və o həzrətin kəlamlarının təhlili.....	221
Həzrət Peyğəmbərin dünyaya gəlişi və uşaqlığı.....	222
Səfərlər.....	226
Həzrət Peyğəmbərin məşğul olduğu peşələr.....	226
Həyat tarixçəsi.....	226
Həzrət Peyğəmbərin kəlamlarına bir baxış.....	233
Həzrət Peyğəmbərin qısa kəlamlarından nümunələr.....	239

Giriş

Üçölçülü dəvətlər

Hər hansı bir canlının öz həmnövlərini bəlli bir düşüncə və inanca çağırmasından, sövq etməsindən ibarət olan dəvət insan toplumuna xas xüsusiyyətlərdəndir.

En, uzunluq və dərinlik baxımından dəvətlərin təsir dairələri bir-birindən fərqlənir. Onların çoxu təsirləri az olduğuna və məhdud çərçivədə baş verdiklərinə görə tarixi və ictimai baxımdan önəm daşımırlar. Lakin bəzi dəvətlər, ən azı, bir baxımdan əhəmiyyətli olublar: ya geniş ərazini əhatə ediblər, ya uzun müddət yaşayıblar, ya da dərin nüfuzə malik olublar. Bu cür dəvətlər diqqətə, araşdırmaya, təhlilə və bəzən hətta alqışa layiqdirlər.

Dəvətlərin diqqət və əhəmiyyətə ən layiqlisi hər üç cəhətdən önəmli olandır: həm əhatə dairəsi geniş olan, həm var gücü ilə əsrlərlə hökm sürən, həm də insan ruhunun dərinliklərinə nüfuz edən.

Belə üçölçülü dəvətlər peyğəmbərlərə xas dəvətlərdir. Dünyanın böyük dinləri kimi otuz, iyirmi, ya da, ən azı, on dörd əsr yüz milyonlarla insana hakim olan, onların batinlərinə nüfuz edən ideoloji və fəlsəfi məktəb tapmaq müm-

Peyğəmbərin davranış metodları

kündürmü?! Buna görə də tarixin birbaşa və ya dolayısı ilə əsas yaradıcıları peyğəmbərlər olmuşlar.

Tarixi insan, insanı isə hər şeydən çox peyğəmbərlər formalaşdırıblar. Əgər insanı yaradıcılıq sahəsində fon hesab etsək, heç bir incəsənət xadimi və sənətkar peyğəmbərlərə çata bilməz. Yaradılış qanunu dünyanı insana, insanı da iman qüvvəsinə ram edib. Bu qüvvənin səbəbkarları isə peyğəmbərlərdir.

İmandan başqa hər şey – ağıl, elm, bacarıq, sənət, qanun və sair – insanın instinkt və meyillərini təmin etməsi, sonsuz arzularını gerçəkləşdirməsi üçün vasitələrdir. İnsan onların hamısından öz məqsədləri və nəfsi istəkləri yolunda bəhrələnir, bir alət kimi istifadə edir. Yalnız iman qüvvəsi, özü də peyğəmbərlərin dəvət etdiyi iman bir tərəfdən insana yeni həyat ruhu bəxş edir,¹ yəni bir sıra ülvî, insani və fəvqəltəbii məqsədlər tərif edərək yeni istəklər yaradır, zərif duyğular əmələ gətirir və nəhayət, daxili aləmini zənginləşdirir, digər tərəfdən də təbii meyilləri tarazlaşdıraraq cilovlayır.

Bəşərin elmi-texniki qüdrəti qarşısında alınmayacaq qala yoxdur – yalnız birindən başqa! O alınmaz qala insanın ruhudur. Dağ, səhra, dəniz, yer, göy, səma – bunların hamısı insanın elmi-texnoloji imkanlarının əhatə dairəsindədir. Kənarda qalan yeganə mərkəz insana ən yaxın olandır. Bu qalanı alıb özünə tabe etmək imkansızdır, Mövlananın dili ilə desək: *“Onu öldürmək ağıl və fikir işi deyil; batındə olan aslan dovşan oyuncağı deyil”*.

1 Ənfal, 24: “Ey iman gətirənlər! Allah və Peyğəmbər sizi sizə həyat bəxş edən şeyə dəvət edəndə qəbul edin”.

İş orasındadır ki, bəşəriyyətin asayış, əmin-amanlıq, rahatlıq, ədalət, azadlıq, bərabərlik, xoşbəxtlik və səadətinin ən təhlükəli düşməni bu qalada gizlənərək pusquda durub:

“Sənin ən böyük düşmənin iki çiyinin arasındakı nəfsindir”.¹

Bəşəriyyət bu qədər inkişafdan sonra yenə nalə çəkir. Nəyin əlindən nalə çəkir? Onun çatışmazlıqları hansı sahədədir? – Əxlaq və insanlıqda! Bəşəriyyət bu gün elmi və intellektual baxımdan elə bir həddə çatıb ki, planetlərə səyahət fikrinə düşüb. Sokratlar və Platonlar ona şagirdlikdən şərəf duymalıdır. Lakin o, ruh və əxlaq baxımından “əlinə iti qılınca almış sərxoş zənci”dən başqa bir şey deyil. Müasir insan elm və texnologiya sahəsindəki möcüzəvi inkişafına baxmayaraq, insanlıq baxımından nəinki bir addım da irəli getməyib, əksinə, özünün ən qaranlıq dövrünə qayıdıb; amma bir fərqlə. Həmin fərq budur ki, bu gün elmi, fəlsəfi və ədəbi gücü sayəsində özünün bütün cinayətlərini insanlıq, əxlaq, humanizm, azadlıqsevərlik və sülhpərvərlik pərdəsi altında törədir. Saflıq və səmimilik öz yerini ikiüzlülüyə, zahirlə batin arasında ziddiyyətə verir. Bəşər tarixinin heç bir dövründə yaşadığımız əsr qədər ədalət, azadlıq, qardaşlıq, insanpərvərlik, sülh, saflıq, vicdanlılıq, doğruluq, əmanət, sədaqət, yaxşılıq və insanlara xidmət haqda danışılmayıb, eyni zamanda yaşadığımız əsr qədər heç bir əsrdə bu dəyərlərə zidd davranılmayıb. Nəticədə, müasir insan Allah-taalanın bu kəlamının nümunəsinə çevrilib:

“Bəzi insanların dünya həyatı barəsindəki danışığı səni heyrətə salır. O, qəlbində olana Allahı şahid gətirir, halbuki düşmənlərin ən qatısındır. O səndən üz döndərəndən (və ya

¹ Bu cümlə həzrət Peyğəmbərdən nəql edilmiş hədisdir.

güc əldə edəndən) sonra yer üzündə fitnə-fəsad törətməyə çalışar, tarlanı (iqtisadi mənbələri) və insan nəslini (insan kapitalını) məhv edər”.¹

Bu gün dünyada bir tərəfdən altruizm və humanizm şüarları qulaq batırır, digər tərəfdən bir növ barbarlıq olan millətçilik və ondan doğan təəssübkeşliklər, eqoistliklər, qəddarlıqlar və fitnəkarlıqlar gündən-günə artır. Bu, müasir insan məntiqinin düçar olduğu paradokslardandır.

Bir tərəfdən insani dəyərlərin yeganə dayağı olan dini kənara atmaqdan, digər tərəfdən isə insanlıq və əxlaqdan dəm vurub boşboğazlıq etməklə, boş öyüd-nəsihətlər verməklə insanın təbiətini dəyişdirməyə çalışmaqdan əbəs bir iş ola biləmi?! Bu, zəmanət və qızıl-valyuta ehtiyatı olmadan əsginas çap etməyə bənzəyir.

Əslində, müasir insanın bu nöqsan və çatışmazlıqları hiss etmədiyini, yaxud ona çarə qılmaq istəmədiyini demək olmaz. Bəli, insan bu problemi bütün vücudu ilə hiss edir. Məgər adlı-sanlı fəlsəfələr, beynəlxalq təşkilatlar, uzun-uzadı “insan haqları” bəyannamələri bu çatışmazlığın hiss edilməsinin nəticəsi deyil?! Təəssüf ki, deyəsən, məşhur “pişiyin boynundan zınqırov asmaq”² məsəlindəki vəziyyət təkrarlanır və işin çatışmayan cəhəti məsələdəki problem – bu işi icra edəcək gücün olmamasıdır.

1 Bəqərə, 204-205

2 Bir gün siçanlar pişiyin zülmündən xilas olmaq üçün məşvərət məclisi keçirirlər. Çox götür-qoy etdikdən sonra belə qərara gəlirlər ki, bir yolla pişiyin yaxınlaşdığını əvvəlcədən müəyyən edə bilsələr, onun əlindən qaçıb qurtara bilərlər. Belə ki, əgər onlar pişiyin boynundan bir zınqırov assalar, onun səsini uzaqdan eşidən kimi pişiyin gəldiyini başa düşüb gizlənə bilərlər. Bu qərarı yekdilliklə qəbul edəndən sonra siçanların biri deyir: “Yaxşı, bəs bu zınqırovu pişiyin boynundan kim asacaq?” Və həmin vaxt bütün məclisə sükut çökür. – Terc.

Bu fəlsəfə, təşkilat, bəyannamə və qətnamələrin məhrum insana nəinki heç bir xeyri olmayıb, əksinə, onlar tam əks nəticə veriblər, “iskəncəbi şərbəti sərınləşdirmək əvəzinə istilik verib”, onu quyudan çıxarmaq üçün nəzərdə tutulmuş kəndirlər zəncir halqaları kimi boynuna dolaşaraq onu daha çox sıxıb.

Bu bir həqiqətdir: əgər yaradılış sistemi bir şeyi başqa bir şeyin hökmü altında olmaq üçün yaradıbsa, onu fəlsəfə, bəyannamə, məqalə və xütbə gücünə hakim etmək mümkün deyil. Elm, düşüncə və fəlsəfə dünyanın təbiətinə hakim, lakin insan təbiətinin hökmü altındadır. İnsan hüquqları nə qədər ki ancaq fəlsəfə şəklindədir, insanın təbiəti üçün bir alət və vasitə olacaq.

Biz indi elə bir dünyada yaşayırıq ki, insan təbiətinin hökmü altında olan amil çox inkişaf edib, güclənib, amma onun təbiətinə hakim olan amil yerində qalıb, ən azı, o biri qədər inkişaf etməyib. İnsan təbiətinin hökmü altında olan məsələlərdəki bu böyük inkişafın nəticəsi hər bir kəsin öz məqsədi istiqamətində daha sürətlə hərəkət etməsi, lakin onun istəklərinin növündə, həyat və həyatın məqsədi bərsindəki düşüncə tərzində, hiss, meyil və duyğularında və nəhayət, təbiətinə hakim olan məsələlərin səviyyəsində kiçik bir dəyişikliyin baş verməməsidir. İnsan özünü, təfəkkür tərzini, hiss və meyillərini dəyişdirə bilməmiş və ya dəyişdirmək istəməmiş, ancaq ətraf mühitini bacardığı qədər dəyişdirmişdir. Bəşərin bugünkü problemlərinin kökünü bunda axtarmaq lazımdır; necə ki onun dinə, mənəviyyata, imana və peyğəmbərə ehtiyacının kökündə də bu dayanır.

Böyük İslam islahatçısı və mütəfəkkiri İqbal Lahuri deyir:

“Bəşəriyyətin bu gün üç şeyə ehtiyacı var: dünyanın mənəvi izahı, mənəvi azadlıqlar¹ və bəşər cəmiyyətinin təkamülünü mənəvi təməl üzərində izah edən cahansümul təsirə malik əsas prinsiplər”.

O daha sonra əlavə edir:

“Şübhəsiz, müasir Avropa məfkurəvi və utopik sistemlər yaradıb, lakin təcrübə göstərir ki, sırf ağıl yolu ilə əldə edilən həqiqət yalnız şəxsi ilhamla əldə edilən canlı etiqad qədər hərarətli ola bilmir. Buna görə də sırf ağıl insanlara elə də təsir göstərməyib, halbuki din həmişə insanların yüksəlişinə və bəşər cəmiyyətinin dəyişməsinə səbəb olub. Avropa utopistliyi insanın həyatına heç vaxt canlı amil kimi daxil olmayıb. Buna görə də o, bir-biri ilə uyğun gəlməyən demokratiyalar arasında qalıb öz “mən”ini axtarır. Onların gördüyü yeganə iş yoxsulları zənginlərin xeyrinə istismar etməkdir. İnanın mənə, müasir Avropa bəşəriyyətin əxlaqının inkişafı yolunda ən böyük maneədir”.²

Əgər Hindistanın ilk Baş naziri Cəvahirəl Nehru bir ömür dinsiz həyat sürdükdən sonra ömrünün sonunda Allahı axtarmağa başlayır, “Gündən-günə genişlənməkdə olan müasir mədəniyyətin boşluğu qarşısında dünənkindən çox mənəvi və ruhi cavablar tapmalıyıq” deyirsə, bunun səbəbi onun bəşəriyyətin bugünkü probleminin kökünün nədən ibarət olduğunu dərk etməsi, bəşəriyyətin mənəvi azadlığa bu gün həmişəkindən çox möhtac olduğunu, bu ehtiyacın (aradan qaldırılmasının) onun təfəkkür tərzində və dünyagörüşündə əsaslı dəyişiklik baş vermədən, yeni həyatı puç deyil, mənalı saymadan mümkün olmadığını bilməsidir.

1 Tək siyasi-ictimai azadlıqlar yetərli deyil.

2 İslamda dini düşüncənin dirçəldilməsi, səh. 203-204

Həmçinin Bernard Şou deyir:

“Mən belə proqnozlaşdırıram – onun əlamətləri indidən görünməkdədir – ki, Məhəmmədin inancı sabahın Avropası tərəfindən qəbul ediləcək. Məncə, müasir dünya onun kimi bir şəxsin əlində olsa, o, məsələlərin həll edilməsində, problemlərin aradan qaldırılmasında bəşəriyyətin arzusu olan sülh və səadəti təmin edəcək uğura imza atacaq”.

O düşünür ki, dünyanın mənəvi izahının və insanların mənəvi azadlığının vacibliyindən əlavə, qlobal təsirə malik təməl prinsiplər olmalıdır ki, bəşər cəmiyyətinin təkamülünü mənəvi əsasla izah etsin; İqbalın sözüylə desək: “Həyatın ən batini dərinliyindən bəyan olunan və onun formal zahiriliyinə batini rəng qatan vəhyə əsaslanmalıdır”.

Quran özünün könül oxşayan ayələrində üç amili bəşəriyyətin ən böyük ehtiyacları kimi qeyd edir:

1. Allaha – dünyanın “Allah” adlı bir sahibinin olmasına iman; başqa sözlə desək, dünyanın mənəvi izahı;

2. Peyğəmbərə və onun peyğəmbərliyinə, yəni bəşəriyyətə azadlıq bəxş edən, cəmiyyətin təkamülünü mənəvi əsasla izah edib formal həyata mənəvi rəng qatan canlı təlimlərə iman;

3. Allah yolunda mal və canla cihad,¹ yəni mənəvi azadlıq.

Bu ehtiyaclardan böyük ehtiyac tapmaq mümkün deyil.

Məktəb, məslək, din və ayinlər arasında yalnız İslam bu üç ehtiyacı təmin etmək gücünə malikdir. İslamın zühurundan on dörd əsr keçməsinə baxmayaraq, dünya ona elə ilk gündə olduğu qədər möhtacdır. Bu ehtiyacın hiss edilməsi ümumi xarakter alanda – həmin gün elə də uzaqda deyil –

¹ Səff, 11: “Allaha və Onun Elçisinə iman gətirin, malınız və canınızla Allah yolunda cihad edin”.

bəşəriyyətin özünü İslamın qoynuna atmaqdan başqa yolu qalmayacaq.

Biz bu gün bütün dinlərə zəif münasibət göstərilməsinin və insanların dindən üz döndərməsinin şahidiyik. İslam da öz daxilində bir növ böhranla qarşı-qarşıyadır. Əslində, İslam bu məsələdə kilsənin səhlərinin bədəlini ödəyir. Kilsənin renessans dövründə elm və mədəniyyətə verdiyi xoşagəlməz reaksiya ümumilikdə dinin heysiyyətinə böyük zərbə vurdu və din adı ilə təqdim edilən dayaz fikirlərin, ümumilikdə, elmlə mübarizə hesab olunmasına gətirib çıxardı. Lakin bu mühakimə çox çəkməyəcək. Elə indinin özündə, ən azı, İslam tarixini araşdıranlar çox yaxşı bilirlər ki, İslamla kilsə ayrı-ayrı şeylərdir. İslam əzəmətli bir mədəniyyətin banisidir, tarixi boyunca universitetlər açıb, dünyaya dahi alimlər bəxş edib, elm və mədəniyyətə böyük töhfələr verib. (Biz İslam tarixini oxuyanda) İslamın bəşər mədəniyyətinə çox böyük xidmət göstərməsi və İslam mədəniyyətinin müasir Avropanın boynunda böyük haqqının olması barədə məlumat əldə edirik; məlum olur ki, İslam barəsindəki həqiqətlər kilsəyə dair həqiqətlərlə ziddiyyət təşkil edir. Kilsə nəinki heç bir sivilizasiya yaratmayıb, hətta ona iman gətirmiş sivilizasiyanı da məhv edib. Lakin İslam əzəmətli bir sivilizasiya yarada-raq dünyaya təqdim edib. İslam yeganə dindir ki, təkbaşına universal bir sivilizasiya yarada bilib.

Şeyx Məhəmməd Əbdüv belə deyir: “Avropa öz dinindən əl çəkən gündən inkişaf etdi, bizsə öz dinimizdən əl çəkən gündən geriləməyə başladıq”.

Bu iki dinin fərqi bundan məlum olur... Avropa İslam dünyası ilə qarşılaşdıqdan sonra öz dinindən uzaqlaşdı və bu, İslam dəyərlərinə təmayül şəklində gerçəkləşdi.

İslami dalğa

Canlı və ya cansız təbiətdə baş verən istənilən hadisə hərəkət yaradır, öz ətrafında dalğa əmələ gətirir. Ümumiyyətlə, hər bir hadisə bu əngin okean üzərində yaranan dalğa və hərəkətdir.

Bizim dünya, təbiət, kainat və sairə adlandırdığımız, en, uzunluq və dərinliyindən ancaq Allahın xəbəri olan bu okean mütəmadi olaraq dalğalar ötürür, hərəkətlər yaradır. Bu okeandan bizə görünən, hissələrimizin əhatə dairəsinə daxil olan, aqlımızın zat və mahiyyətini axtardığı şey, “hadisə” adlandırdığımız həmin dalğalardır. Biz onlara müxtəlif adlar veririk, onları dərk etməyə çalışırıq. Əgər bu dalğa və ləpələr, başqa sözlə desək, xüsusiyyətlər olmasaydı, idrak mümkün olmazdı. Çünki heç bir nişan, ümumiyyətlə, təbiət və dünya olmazdı; ona görə ki, təbiətin hərəkət və ləpələrdən ayrılması mümkün deyil.

Həmin nişan, əlamət, dolanbaclıq və eniş-yoxuşlar bizim hissələrimizə əşyaların şəklini çəkmək imkanı verir, həmin şəkil və görüntülər sonra ağıl hakiminin ixtiyarına verilir.

Buna görə də təbiətdə olan hər bir şey mövcud olduqca dalğalıdır, hərəkətdə və fəaliyyətdədir və nə qədər ki dalğalı və fəaliyyətdədir, deməli, mövcuddur. Dalğasızlıq və hərəkətsizlik yoxluğa bərabərdir:

Sahilə düşən dalğa dedi: “Çox yaşasam da, nə olduğum məlum olmadı”. Sonra tez nazlanaraq əlavə etdi: “Əgər gedirəmsə, deməli, varam; getməsəm, yoxam!”

Dalğalar zati xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq yaranan kimi yayılır, genişlənilir, durmadan çevrələrini genişləndirir, mərkəzlə məsafələrini çoxaldırlar. Digər tərəfdən, eni artdıqca uzunluğu tədricən zəifləyir, azalır, azalır və nəhayət, yox olur; ən azı, bizim gözümüzdən itib yoxluq aləminə qovuşur.

Dalğaların bir-biri ilə toqquşması zəif dalğanı zərərsizləşdirir. Güclü dalğalar zəif dalğaların genişlənməsinin qarşısını alır, onları yoxluq aləminə göndərir. Deməli, dünyada dalğa və hadisələrin məhv olmasına səbəb olan digər bir amil daha güclü maneə və amillərlə qarşılaşmaqdır. Filosoflar yoxluğun maneələrlə toqquşmaq nəticəsində yaranan bu növünü “qeyri-təbii ölüm”, həyat qüvvəsinin sona çatmasından doğan birinci növünü isə “təbii ölüm” adlandırırlar.

“Sonra əcəl təyin edən Odur. Onun yanında müəyyən bir əcəl vardır”.¹

* * *

İnsan cəmiyyəti onda baş verən böyük və kiçik, xeyirli və zərərli hadisələrlə dalğa, hərəkət, tufan və ləpələrlə dolu bir dənizdir. Bu dənizin dalğaları da tədricən genişlənir, toqquşaraq bir-birini məğlub edir. Bu əzəmətli dənizin bəzi dalğaları, eni artdıqca gücü azalan və məhvə doğru gedən digər dalğalardan fərqli olaraq genişləndikcə güclənilər, uzunluqları artır, əks dalğalarla mübarizə imkanları daha da çoxalır; sanki bir növ həyat xüsusiyyətinə malikdirlər, onlarda gizli inkişaf və artım qüvvəsi yatır.

Bəli, bəzi ictimai dalğalar diridirlər. Diri dalğalar həyat cövhərindən qaynaqlanan dalğalardır. Onların yolu həyat yolu, istiqamətləri tərəqqi və təkamüldür. Bəzi ideoloji, elmi, əxlaqi və bədii hərəkətlərin əbədi yaşamasının səbəbi onların diri olması və gizli həyat qüvvəsindən bəhrələnməsidir.

* * *

Ən diri ictimai dalğalar dini dalğa və hərəkətlərdir. Bu dalğa və hərəkətlərin həyat cövhəri, həyatın fitrəti ilə bağlılığı ən möhkəm bağlılıqdır. Başqa heç bir hərəkət və dalğada

¹ Ənam, 2

bu qədər həyat qüvvəsi, inkişaf və tərəqqi gücü mövcud deyil.

İslam tarixi bu baxımdan çox ibrətamiz və heyrətləndiricidir. İslam əvvəl çox kiçik bir dalğa kimi yaranıb. Bu dalğa həzrət Məhəmməd bin Abdullah Hira dağından enib, “Allahdan başqa bir tanrının olmadığını deyin ki, qurtulasınız” deyəndə yayılmağa başlayıb. Həmin vaxt onun daxili aləmi dəyişmiş, qeyb dünyası ilə əlaqə qurmuş, vücudu ilahi lütfə dolmuşdu. Bu dalğa dünyada olan minlərlə böyük və təlatümlü dalğalardan fərqli olaraq ilk günlərində üç nəfərin – həzrət Məhəmməd, Xədicə və Əlinin olduğu evin divarlarından kənara çıxmırdı. Lakin çox çəkmədən Məkkənin digər evlərinə keçdi, təxminən on il sonra Məkkədən kənara – Mədinəyə, az sonra da Ərəbistan yarımadasının digər bölgələrinə yayıldı və yarım əsr keçmədən ozamankı bütün sivil dünyanı bürüdü, səsi-sorağı hamının qulağına çatdı.

Bu dalğa bütün canlı dalğalar kimi genişləndi, gücləndi və uzunluğu artdı. Bu on dörd əsrdə İslamdan təsirlənməmiş bir din, məslək və hərəkət tapmaq mümkün deyil. Dünyada İslamın nüfuz etmədiyi heç bir sivilizasiya tapmaq mümkün deyil. Bəşəriyyət bu gün İslamın on beşinci əsrinin başlanğıcında da onun tədricən genişləndiyini, gündəngünə gücləndiyini görür.

Tarix və statistika bu müqəddəs dinin əsrdən-əsrə inkişaf etdiyini, davamçılarının sayını artırdığını göstərir. Bu irəliləyiş tədrici və təbii olub. Əgər bir yeri, məsələn, Əndəlüsü müqəddəs və əzəmətli İslamın bayrağı altından zor gücünə çıxarıblarsa da, daha böyük və əhalisi daha çox olan ərazilər, məsələn, İndoneziya, Çin və digər yerlər onu könül xoşluğu ilə qəbul etmək şərəfinə nail olub.

Qurani-kərim İslamın inkişafını belə vəsf edir:

“İncildə onlar elə bir əkinə bənzədilirlər ki, o artıq cücərtisini üzə çıxarmış, onu bəsləyib cana-qüvvətə gətirmiş, o da möhkəmlənib gövdəsi üstünə qalxaraq əkinçiləri heyran qoymuşdur”.¹

İslami dalğa özünün on dörd əsrlik tarixində böyük irqi, dini, siyasi və mədəni dalğalarla qarşı-qarşıya gəlib. Biz hələ İslamın erkən dövründə inadkar, təəssübkeş və nadan ərəblərin bu müqəddəs dalğanın qarşısına çəkdiqləri və bir-birinin ardınca dağılan sədləri demirik. İslam tarixi, xüsusilə onun ilk iki əsri müxalif dini, irqi və siyasi dalğalarla dolu olmuşdur. Lakin onların heç biri İslamın qarşısında tab gətirə bilməyib və indi onlardan ancaq quru ad qalmışdır. Sadəcə, yaşadığımız əsrdə İslam əleyhinə hər çürük kəndirə əl atan qərb müstəmləkəçiləri onlardan istifadə etmək istəyirlər.

Bu on dörd əsrdə yaranmış ideoloji, fəlsəfi, elmi və mədəni hərəkətlər onlardan da mühüm olub. Mədəni hərəkətlərin heç kəslə, heç nə ilə düşmənliliyi yoxdur, lakin qarşılına çıxan istənilən sədd və maneəni ortadan götürür, yollarını kəsən istənilən ağacı kökündən qoparırlar.

İslam özünün on dörd əsrlik tarixində mədəni hərəkətlərdən nəinki bir zərbə almayıb, əksinə, özü böyük mədəni hərəkətlərin yaranmasına səbəb olub. İslam mədəniyyətdən istifadə edib, ona rəhbərlik edib, yol göstərmiş, can və iman bəxş edib, onu gücləndirib və möhkəmləndirib.

İslam indi – ideologiya və inancların toqquşma dövrü olan XX əsrin ikinci yarısında da onlara ciddi rəqib sayılır. İslam onlardan ya bəhrələnir, ya da əzmkarlıqla onlarla mübarizə

1 Fəth, 29

aparır. Diriliyin və əbədiyyətin bundan yaxşı göstəricisi ola bilməmi?!

İslam bir tərəfdən ağılla əlaqəsini möhkəmləndirib, ağıllı dinin əsas sütunlarından biri sayıb və hətta onu “batini peyğəmbər” adlandırıb, digər tərəfdən dünya ilə axirəti, cismilə ruhu, zahirlə batini, maddiyyatla mənəviyyatı birlikdə nəzərə alıb, məsələlərə hərtərəfli baxıb, ifrat və təfritdən uzaq durub. Bütün bunlardan əlavə, ləyaqətli rəhbər və icraçılar vasitəsi ilə ideal proqramını dünyaya təqdim edib.

Buna görə də bu pak dinin on dörd əsrlik parlaq tarixinin qürurverici amillərlə dolu olması təəccüblü deyil.

Bəzi qərəzli və nadan şəxslərin hamıya məlum olan səbəblərdən ara-sıra İslam barədə qərəzli mövqelər ortaya qoyması elə də əhəmiyyət kəsb etmir. Dünyanın vicdanı ilahi ədalət tərəzisidir. Həqiqət həmişə gizli qalmır. Təcrübə də göstərir ki, həqiqət sonda düşmənin vicdan və insaf hissini oyadır.

Bu on dörd əsrdə İslamın ən güclü və hazırlıqlı düşməni xaçpərəstlər olublar. Biz bu güclü rəqibin İslam barədə mühakiməsinin tarixçəsinə baxanda onun tədricən insafa gəldiyini görürük. Bu, bir tərəfdən ümumbəşəri vicdandan, digər tərəfdən İslamın haqlılığından irəli gəlir.

Dünya mədəniyyətlərini özünə cəzb edən, mütəfəkkir, filosof və alimlərin güclü aqlını öz qarşısında təzimə vadar edən, düşməni insafa gətirən, daim artım və inkişafda olan və yeddi yüz milyon¹ insanı özünə tabe edən bu canlı dalğa yalnız gerçək vəhydən qaynaqlana, bəşəriyyətin qurtuluşu üçün Allahın ismarığı ola bilər. İnsan aqlının məhsulu olan dalğa heç vaxt bu qədər güc və təsirə malik ola bilməz.

¹ Ustad bu çıxışı edən vaxt dünyada müsəlmanların sayı o qədər olub. – KHK

Peyğəmbərin davranış metodları

Nadanlıq, fəsad, eqoistlik və xudbinlikdən başqa heç nəyin olmadığı bir diyarda savadsız insanların arasından çıxmış təhsilsiz bir şəxsin ayağa qalxaraq belə effektiv və uğurlu bir hərəkət yaratması təəccüblü deyilmi?!

Bəli, “köpük kənara çəkilər (yox olar) və yerdə insanlara faydası olan şey qalar. Allah belə məsəllər çəkir”.¹ Əzəmətli Allah doğru buyurur.

¹ Rəd, 17